

нійше, ніж „верховські“ землі й Смоленщина. А значить і прилученне до держави Русько-литовської сих останніх не могло мати такого значіння в розвою диялектів, яке надає йому д. Ш. І то сказати — чому впливу великоруських диялектів, раз вони так асимілювали землі в. кн. Литовського, між ними землі Берестейську, Пинську, Туровську — не показалось на Волині, майже рівночасно з сими прилученої до в. кн. Литовського?

Отже ті історичні підпори, які хотів д. Ш. підвести під свою теорію, а в тім і під стару Погодивську, розминають ся з історією і підперти її абсолютно не можуть.

М. Грушевський.

Н. Харузинъ — Къ вопросу объ ассимиляціонной способности русскаго народа (Этнографическое Обзорѣніе, IV с. 43—78).

Студія д. Харузина виключно займаєть ся народом великоруським, одначе має й для нас чималу цікавість, бо має значінне для питання про колонізаційний рух руських Славян на північний схід і сформованне великоруського народу, як і його відносин до иньших народів в súčasности.

Д. Харузин зазначає, що односторонно спостережені факти в відносінах Великоросів до иньших народів приводили дослідників до супротивних висновків. Більш розповсюднений погляд, уважаючи, як значно розсунув славянський елемент свої границі в областях иньших народів, поглинувши їх в значній частині, привнає за Великоросами (як частиною сього словянства, що виросло на чужезароднім ґрунті) значну асиміляційну здібність; але рівночасно уважаючи на випадки (правда — менш численні), де Великороси приймають материяльну і духову культуру тих народів, з якими сусіднують, переймають навіть мову і втрачують свою національність, иньші дослідники приходили до висновку, що Великороси не тільки не здатні до асимілювання иньших, але самі підпадають чужому впливу легко і затрачують національні ознаки.

Зазначивши, що для спостереження асиміляційної здібности, треба виключити сторонні способи асиміляції, як вплив маси на одиниці, вплив адміністративної організації й школи, д. Х. переходить до перегляду обопільного впливу Великоросів і чужеродців. Присвячені сьому перегляду сторінки, займаючи більшу частину студії, прочитують ся з особливою цікавістю, ілюструючи процес незвичайно важний з історично-культурного погляду.

Автор зазначає, що, виключивши деяких з західньої групи (Естів і Фінляндців), народи фінські взагалі більш менш легко асимілюють

ся Великоросами. Сей процес розпочався в доісторичні часи, а продовження, а по часті — завершення цього процесу має перед очима сучасна етнографія. Тим часом як русифікація деяких финських народів завершилася вже в початкові часи руської історії (як Мері, Веси), а тепер наприклад лише невеликі останки зісталися від Мордві і Перми, тим часом Воляки, Корела, утікши в менш приступні місцевості від великоруських колоністів, ще задержують на якийсь час свої національні ознаки. Подібним чином русифікації підпадають і деякі з сибірських народів (як Самоседи, Буряти, Гиляки, Юкагири), не вважаючи на незначну що до числа колонізацію великоруську. З фактів супротивного процесу найважливіші — се вплив деяких Киргизів і Якутів на Великорусів, що йде аж до денационалізації. Нарешті в деяких випадках довголітнє сусідювання не приносить за собою впливу одного народу на другий, як напр. се є з Киргизами букевськими і астраханськими Калмиками, що, мешкаючи в європейській Росії, під впливом російського державного устрою, міцно заховують своєнародні ознаки.

Навівши ці факти д. Х. звертає увагу на те, що факти різних категорій помічаємо при сусідюванні з тією ж національністю, під впливом різнородних обставин і форм цього сусідювання; се приводить его до виводу, що національні здібности не мають так великої ваги в справі асиміляції, як відносини культурні. Вплив можливий там, де нема глибокої, неперехідної різниці між формами життя (як при сусідюванні хліборобів з кочовниками); при тім нарід з побутом багатшим, вигіднішим, більш приладненим до місцевих обставин впливає на нарід, що низше стоїть з того погляду. Тим об'ясняє він, що великоруські колоністико-козаки, попадаючи в область заможних Киргизів-кочовників і віддаючись скотарству, приймають їх побут і мову, тим часом як там, де козаки зістаються при хліборобстві, Киргизи, переходячи на хліборобський побут, підпадають їх впливу і втрачують свою національність. Вплив Якутів і Киргизів по деяких місцевостях на Великорусів д. Х. об'ясняє тим, що то були волоцюги, салдаські діти, здичілі козаки великоруські, що ї підупадали впливови культурних і заможних тубильців.

Такі уваги приводять д. Х. до виводу, що про асиміляційну здібність великоруського народу не можна говорити, а лише про асиміляційну діяльність, яка залежить від різних причин, а головніше — від культурного стану двох сусідів. Тим не заперечує можливості істновання такої здібности у Великорусів, але, маючи можливість об'яснити явища цієї сфери фактами культурно-історичними, усовує питання про здібність, полишаючи спостереження її — будучости.

Такі спостереження над відносинами Великорусів до чужеродців дає важний матеріал до вивчення історії великоруської колонізації,

швидкого зросту її території серед фінських, низших культурою народів, і зросту численного — через асимілювання собі їх. Легке, добровільне зрушення одних (як то тепер особливо помічаєть ся у Пермьків), відступленне, хованне иньших перед натїском великоруської колонізації — се факти, що об'яснюють нам незвичайно ранне заниканне деяких народів (як Мері, Веси, Води), тим часом як иньші з тієїж категорії (як Корели), заховували так довго свою своєнародність; тільки в історії не обмежало ся на спокійних відносинах, як в сучасности і намість пасивного усовання виступала кривава оборона, тепер не можлива, з другого боку з боку словянських колоністів бачимо факти витискування силою — чужеродці вирівувались, заберались жінки і молодша челядь etc.

Д. Х. поступив добре, виключивши з об'яснення відносин тих таких неясний і суб'єктивний термін, як національна здібність і переніс всю вагу на ґрунт культурно-історичний. Безперечно ріжні їх модифікації рішучо впливають навіть при однакових чи аналогічних ознаках національних контрагентів, хоч се не може позбавити значіння і національних ознак — більшого чи меньшого привязання до своєнародности у одного контрагента і більшої чи меньшої національної толеранції у другого. Зауважимо, що на нашу думку брак такої толеранції, зневажливе поводженне з чужеродцями може бути одним з важних моментів що до наслідків межинародних відносин — він побільшує вплив на культурно-слабих народів і викликає тим більшу силу опозиційну у культурно-дужших.

М. Грушевський.

Городъ Каменецъ-Подольскій. Историческое описание священника Е. Сѣдинскаго, К., 1895, ст. VIII+247 24 рисунки.

О. Юхим Сіцинський, священик в м. Камінці, представляє собою типового провінціяльного дослідника в лїпшій значінню того слова і для тих, що сидячи в провінціяльних містах, плачуть ся на неможливість щось робити, може буди прикладом, як може чоловік робити, сидячи і в такім мало інтелігентнім куті, як славний Камінець. Начавши ще на академічній лавці перекладами історичними, він і пізнійше все робив над історією рідного Поділя, безпретензийно збираючи й обробляючи той матеріал, який мав під рукою — звичайно по церковній історії й археології переважно; так виходили его описи давнійших подільських церковів, монастирів і т. и.

Тепер перед нами его книжка про Камінець, видана, як значить ся на другій картці, коштом камінецької мійської адміністрації „в память століття повороту (возсоединенія) Поділя до Росії, що звінчило ся